

IN HET TEKEN VAN DE HAMSTER

Hugo Claus herdacht

Tien jaar na zijn dood is Hugo Claus springlevend – ik spreek namens mezelf, hoe hij erbij staat in boekhandel en onderwijs weet ik niet. Dat moet mijn conclusie zijn nadat ik, geïnspireerd door een aantal nieuwe boeken over de meester, de nodige pagina's Claus heb herlezen, verspreid over zijn hele oeuvre maar toch vooral de titels die mij als zestien- of zeventienjarige aan een onstilbare leeshonger hebben geholpen: *De Metsiers*, *Suiker*, *De zwarte keizer*, *Een bruid in de morgen*, *Omtrent Deedee*, de boeken waarmee Claus, piepjong, even gretig als getalenteerd zijn tanden liet zien.

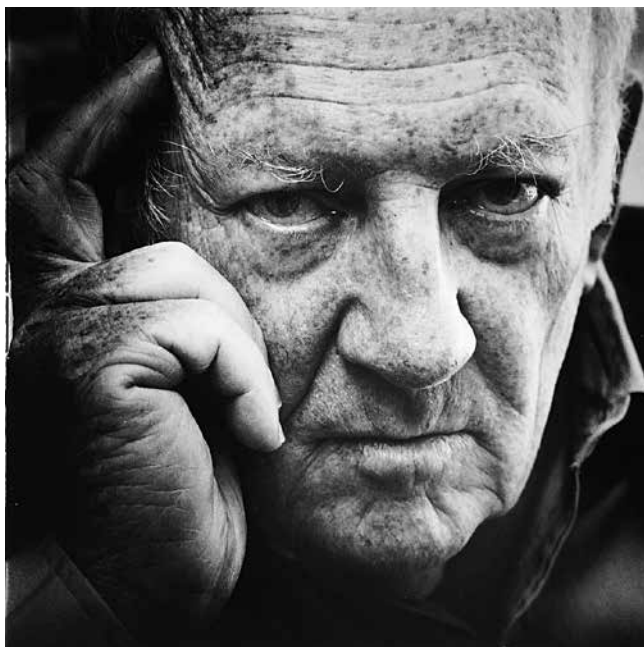
De hernieuwde aandacht komt vooral uit Vlaanderen, in Nederland bleef het nagenoeg stil. Zoals verwacht, in feite. Claus heeft boven de grote rivieren een te weinig serieuze reputatie. Dat hij niet bij de Grote Drie behoort – op zich al een curieuze competitie – is voor meniggen vanzelfsprekend. Mij lijkt het een geval van literaire blindheid, maar toch ook: volkomen terecht. Met Mulisch, Hermans en Reve heeft hij weinig of geen affiniteit. Wel, al heel vroeg, met andere Nederlandse dichters en kunstenaars, de jongeren van Vijftig en Cobra, met Simon Vinkenoog, Remco Campert, Rudy Kousbroek en Bert Schierbeek, met wie hij omstreeks 1950 in Parijs in contact kwam en soms vriendschap voor het leven sloot, zoals eerder, in Brussel, ook al met Karel Appel, Corneille, Pierre Alechinsky en Christian Dotremont.

Claus hoort niet thuis in het milieu van eenkenige, weinig levenslustige noorderlingen. Rancune als drijfveer was hem vreemd, dat een schrijver – of wie dan ook – het middelpunt van het universum kon zijn, moet hij een bespottelijk waanidee hebben gevonden. Als een vis in het water voelde hij zich daarentegen in het gezelschap van de experimenterende, internationaal georiënteerde kunstenaars die zich, soms nog tijdens en op grotere schaal na de oorlog, provocerend en speels uit de “klem” (een typisch Claus-woord) van de conventionele, patriarchale, christelijke cultuur bevrijdden. De oorlog heeft hem geen complexen bezorgd, integendeel, hij heeft hem toegang verschaft tot de avant-garde die zelfbewust afrekende met die complexen.

De oorlog verschaft Claus toegang tot de avant-garde die zelfbewust afrekende met complexen

En dat mag letterlijk worden opgevat: met zijn mythomane, opzichtig collaborerende vader – de zoon heeft het van geen vreemde – stal hij in 1943, dertien jaar oud, vier volle koffers door de Duitsers in beslag genomen, “ontaarde” literatuur uit een depot in Brussel; “een wonderlijke scholing”, noemde hij dat later, “de Duitse censoren hadden precies gekozen wat ik onbewust zocht”, kunstboeken met afbeeldingen van Miró, Chagall en Picasso, proza van Stefan Zweig, Thomas Mann, Jules Romains – we kennen het verhaal van de verboden boeken uit *Het verdriet van België*. Niet veel later, na de bevrijding, leerde hij via het contact met Canadese soldaten enkele Amerikaanse schrijvers kennen, pocketboekjes met werk van Faulkner, Steinbeck en Caldwell, die hij, zoals bekend, ook al gauw naar de kroon stak: volgens sommige juryleden van de Leo J. Krynprijs, waar Claus met zijn toen nog onuitgegeven roman *De Metsiers* naar meedong, sloot dat boek verdacht nauw aan bij het werk van genoemde Amerikanen.

Die verdenking van plagiaat moet de schrijver behoorlijk dwars hebben gezeten, temeer omdat hem dat op school, in de tweede Grieks-Latijnse van het college, ook al eens was overkomen. Hij zou een opstel hebben overgepend, durfde (als gevolg van

Hugo Claus © David Samyn

eerdere intimiderende kostschoolervaringen) niet te protesteren en accepteerde het strafwerk. “Maar met een enorm gevoel van superioriteit.” Jaren nadien vertelde de betreffende classicus dat Claus een dag later een nieuw opstel inleverde om te bewijzen dat hij ook dat eerste wel degelijk zelf geschreven had. Inmiddels zal het ook die leraar duidelijk zijn geweest dat de moderne literatuur van het verwijzen naar andere teksten, van het plunderen, bewerken en citeren, een gewoonte heeft gemaakt, Claus was er uiterst bedreven in, hij heeft er menigeen handenvol werk mee bezorgd.

En hij zal dat voorlopig ook blijven doen, mag ik concluderen uit ‘Omtrent Hugo Claus’, een themanummer van het tijdschrift *Zacht Lawijd* met de omvang van een degelijk boek. Georges Wilde-meersch, oprichter van het Studie- en Documentatiecentrum Hugo Claus aan de Universiteit van Antwerpen, laat daarin weten dat het archief van de schrijver “nog omvangrijker, gevarieerder en eigenzinniger (blijkt) dan verwacht of vermoed”. Tientallen onbekende of ongepubliceerde werken, vooral toneelvertalingen en filmscripts, wachten op ontsluiting. Daarnaast: “honderden plannen en projecten, in diverse stadia van uitvoering, waaronder een ondubbelzinnige aanzet voor een heuse Sylvia Kristel-

roman.” Joyce heeft ooit gezegd dat hij hele generaties literaire academici een leven lang werk heeft bezorgd, of woorden van die strekking, Claus kan van eenzelfde gulheid worden beticht. Het stemt in deze barre tijden van ontleding en universitaire kaalslag, in Nederland vermoedelijk erger dan in België, tot optimisme: in *Zacht Lawijd* zijn het vooral jonge, zeer jonge letterkundigen die zich niet onbetuigd laten.

Gelukkig brengt ook zijn Amsterdamse uitgever De Bezige Bij een eerbetoon aan de meester. Redacteur Suzanne Holtzer zocht gedichten bij ruim honderd tekeningen die Claus maakte tijdens een ziekenhuisopname in 2003. Een goede vriend, Jan Vanriet, had hem ter afleiding een notitieboekje bezorgd dat hij veertien dagen later volgetekend terugkreeg. Of de kunstenaar de schetsjes, niet meer dan een paar centimeter in de lengte en de breedte, het eeuwige leven had gegund, mag worden betwijfeld, maar ze doen wel verlangen naar exposities met méér beeldend werk van Claus.

Zelf is hij daarin altijd terughoudend geweest, vermoedelijk ook uit onzekerheid over de kwaliteit ervan. Slechts één keer heb ik een betrekkelijk omvangrijke expositie van zijn tekeningen, collages en schilderijen gezien, in 1979, in Hasselt. Onder de indruk, maar niet verrast, was ik toen vooral van de

enorme veelvormigheid van zijn beeldende talent, geen schilderende tijdgenoot of hij heeft zich met hem gemeten. Ik ken trouwens ook maar één omvangrijk boekwerk – *Hugo Claus. Beelden*, 1988 – waarin plausibel bewijsmateriaal wordt aangedragen – onder meer door Jan Walravens – voor de stelling dat Claus “evenveel schilder als dichter” is, “hetgeen betekent dat hij even sterk weet te troebleren en te ontroeren met de kleur als met het woord.”

Voor Paul Claes is Claus sinds jaar en dag een van de belangrijkste werkgevers. Als primus inter pares onder de Claus-exegeten was hij het aan zijn stand verplicht bij deze gelegenheid met iets bijzonders voor de dag te komen: een uitputtende, minutieuze close reading van ‘Het teken van de hamster’, een lang, hermetisch gedicht uit 1963, gebaseerd op een reële, samen met Simon Vinkenoog ondernomen treinreis van Gent, “moderne” woonplaats van de schrijver, naar Brugge, zijn neogotische geboortestad, en terug.

Dat biedt volop gelegenheid voor kritiek op de “nieuwe Middeleeuwen” waarin het land is terechtgekomen, natuurlijk vooral op het achterbakse, dwingelanderige katholicisme. “Dat ik in deze dagen moet bedenken / hoe ik nooit genoeg / de Here Jezus en zijn kudde / zal kunnen krenken, bitter grieft het mij.” Maar het belang van het gedicht schuilt vooral in de werkwijze: de dichter hamstert in alle hoeken en gaten van de cultuur, inclusief eigen vroeger werk, fragmenten en citaten, die hij, naar het voorbeeld van T.S. Eliots *The Waste Land* en Ezra Pounds *Cantos*, in een nieuwe context verwerkt. “Dichten wordt hier recyclen”, concludeert Claes. Diens commentaar omvat maar liefst zo’n honderd pagina’s, driemaal zo veel als het becommentarieerde gedicht.

Deze episode uit Claus’ schrijverschap komt niet meer ter sprake in de biografie die Wilde-meersch het licht deed zien, *Hugo Claus. Familiealbum*, een sterk uitgebreide versie van een eerdere publicatie, *De jonge jaren*, die de periode 1942-1949 behandelt; het nieuwe boek begint helemaal vóór, bij de voorouders, en eindigt in 1955, als de schrijver na twee jaar Parijs en drie jaar Rome terugkeert naar Vlaanderen, naar Gent. Over de redenen voor die terugkeer heeft hij nooit moeilijk gedaan: hij miste de taal, zijn vrienden en het café om de hoek. Verplichte kost, dit boek, voor iedereen – zelfs voor de close reader – die iets wil begrijpen van de culturele en familiale voedingsbodem van Claus’ dwarse talent.

Een van de grootste verrassingen heeft Wilde-meersch bewaard voor het laatste hoofdstuk. Daarin doet hij verslag van een ongepubliceerd, uit het Claus-archief opgediept gedicht dat thuishoort in de context van de bundel *De Oostakkerse gedichten* (1955). Het verbeeldt een “optocht der beminden” in elf strofen, een hulde aan zijn poëtische voorbeelden, die hij niet met name noemt maar – typerend voor zijn indirecte werkwijze – via toespelingen en citaten oproept. Het verbaast nogal dat Artaud, die met zijn radicale pleidooi voor een directe fysieke aanwezigheid in literatuur en theater op de nóg jeugdiger Claus grote indruk had gemaakt, nu ontbreekt. Makkelijk identificeerbare “beminden” zijn: Friedrich Hölderlin, Gérard de Nerval, Guillaume Apollinaire (van wie hij in 1948 al een en ander had vertaald), Ezra Pound en Paul van Ostaijen; de laatste als enige Vlaming, Nederlanders ontbreken volledig.

Claus had de smaak van de grensverleggende internationale dus al vroeg te pakken. Daar wilde hij bij horen, niet bij de rijmelende humanisten van zijn tijd, zelfs het “geschreeuw en geronk over broederlijkheid” van de vroege Van Ostaijen interesseerde hem niet. De vraag blijft waarom Claus dit erbetoon aan zijn poëtische voorgangers dan toch in een la heeft laten verdwijnen. Mogelijk omdat hij omstreeks 1955, bij publicatie van *De Oostakkerse gedichten*, al meer dan eens afstand had genomen van de gemakzuchtige vormeloosheid van veel experimentelen; ook had hij een hekel aan hun militante, alle onderlinge verschillen uitwissende groepsoptrijden. Zijn vriend Jan Walravens liet hij weten uit afkeer van experimentele beeldspraak als “de vogel van je oog” of “het blonde duin van de zon” meer en meer te gaan verlangen “naar de strikt geschoolde alexandrijnen van Graaf von Platen” – in 1986 publiceerde hij inderdaad een reeks van vijftien sonnetten, alleen niet met dank aan Graaf von Platen maar aan William Shakespeare.

Tot slot moet hier een bloemlezing uit de verhalen van Claus worden genoemd, uitgezocht en van summier commentaar voorzien door Mark Schaevers, de biograaf in actie die hiermee alvast iets van zijn bevindingen laat zien. De titel *Het verdriet staat niet alleen* spreekt boekdelen: Claus, aldus Schaevers, heeft niet enkel in zijn magnum opus autobiografische gegevens verwerkt, maar “in de meeste van zijn romans en in tal van verhalen”. Het ontroerende slotverhaal in de bloemlezing, ‘Een slaapwandeling’ (2000), schreef hij na een ontmoeting in de Amster-

Hugo Claus, © Patrick Holderbeke

Hugo Claus, © Willy Dee

damse stadsschouwburg met actrice Kitty Courbois, met wie hij een affaire heeft gehad (verwerkt in *Het jaar van de kreeft*, 1972) maar die hij nu niet herkend had, een omstandigheid die moeilijk verteerbaar voedsel had gegeven aan zijn angst voor alzheimer.

Over die angst heeft Claus nog een roman willen schrijven, *De wolken*, maar te laat. Op de expositie in het Antwerpse Letterenhuis was dit voorjaar zijn wilsbeschikking, gedateerd 24 april 2006, te zien; daarnaast twee pagina's uit de tot mislukken gedoemde roman: van het mooie, regelmatige handschrift van de schrijver resteren, als effect van de fatale beneveling van zijn brein, nog slechts wat slordige, geïsoleerd zwerfende zinsflarden. Begrijpelijk dat Schaevers zijn selectie "uit de geheime laden van Hugo Claus" in 2011 ook *De wolken* noemde, het wachten is nu op diens boek waarin de Vlaamse reus in al zijn onbewolkte grootsheid te bewonderen is.¹

CYRILLE OFFERMANS

www.onserfdeel.be/nl/hugo-claus

- PAUL CLAES, *Het teken van de hamster. Een close reading van Hugo Claus*, Vantilt, Nijmegen, 2018, 176 p.
- HUGO CLAUS, *Het verdriet staat niet alleen. Een leven in verhalen*, verzameld door Mark Schaevers, De Bezige Bij, Amsterdam, 2018, 400 p.
- HUGO CLAUS, *Nieuwe tekeningen en gedichten*, geselecteerd door Suzanne Holtzer, De Bezige Bij, Amsterdam, 2018, 218 p.
- GEORGES WILDEMEERSCH, *Hugo Claus. Familiealbum*, Polis, Antwerpen, 2018, 384 p.
- 'Omtrent Hugo Claus', themanummer van *Zacht Lawijd*, jg. 17 (2018), nr. 1

NOOT

- 1 G.F.H. RAAT, 'Zelfgekozen eenzaamheid. Een keuze uit de nalatenschap van Hugo Claus', *Ons Erfdeel*, jg. 54 (2011), nr. 4, pp. 172-174